

Jan-Erik Andersson

Lärdoms- och färdighetsprov för Doktorsexamen i bildkonst, 8.11.2008.

Bildkonstakademin, avdelningen för påbyggnadsstudier.

***Life on a Leaf* – Rummet som ikon Mitt hus som ett arkitektoniskt konstverk**

Sammandrag

Mina doktorsstudier utgörs av planerandet och byggandet av det bladformade egnahemshuset *Life on a Leaf*, tre böcker; *Dagboken* och *Teoriboken 1 & 2*, samt kuraterandet av WILD -fantasi och arkitektur -utställningen på Wäinö Aaltonen-museet.

Life on a Leaf -huset, doktorsarbetets produktionsdel, är utvecklat tillsammans med arkitekt **Erkki Pitkäranta** och byggs på Hirvensalo i Åbo. Planeringen av huset började 1999, byggnadstillstånd erhöles 2004. 2005 gjordes jordarbetena och 2006 inleddes byggandet av huset, som kommer att vara färdigt sommaren 2009.

Jag undersöker gränzytan mellan arkitektur och konst, och samtidigt, möjligheterna att bygga ett hus baserat på en personlig dröm. Hur ser – i dag – ett hus ut, som byggs utgående från ett behov att pryda det med ornament och konstverk? Hur kan naturen betecknas och reflekteras i huset? Kan olika estetiska synsätt samexistera i byggnaden? Hur ser resultatet ut då en konstnär och en arkitekt samarbetar på lika villkor? Kan man bo i en bild? Vilken är ornamentikens roll för att skapa "mentala rum"? Dessa är frågor som jag söker svar på i mitt doktorsarbete.

I *Dagboken*, som tillsammans med *Teoriboken 1 & 2*, utgör den teoretiska delen av mitt doktorsarbete, redovisar jag min – det vill säga konstnärens – syn på samarbetsprocessen. Arkitektens syn ser annorlunda ut, men faller utanför denna studie. Jag har valt dagboksformen, för att jag tycker att det är den form, som är bäst lämpad att ge en korrekt och samtidigt känslomässig beskrivning av den långa och komplicerade planerings- och byggprocessen. Parallellt med texten löper samma historia berättad med bilder, som jag tagit under processens gång. Utöver den konkreta byggprocessen, redovisar *Dagboken* även ingående, med bifogade utlåtanden och dokument, hur processen framskred tills byggnadslovet gavs 2004.

I *Teoriboken Del 1* beskriver jag min syn på det "mentala rum" som formas av sagor och historier vi hör som barn och redogör för ornamentikens och den av fantasi inspirerade arkitekturens uppgift att utgöra reflexytor för att återskapa dessa rum och att öppna nya. Jag söker en koppling hos *Life on a Leaf* -huset till Art Nouveau arkitekturen, som såg det fysiska rummet som ett skydd för människans "själ", i motsats till modernismens syn på rummet, som en maskin för boende. I kapitlet Huset och naturen beskriver jag skillnaderna i hur naturen upplevs i ett modernistiskt hus av Gerorge Veronda i jämförelse med ett Arts and Crafts hus av Howard Shaw och hävdar att den modernistiska

arkitekturen symboliskt tar avstånd från naturen, medan den i Arts and Crafts huset stegvis medieras in i huset. Kärnan i *Teoriboken Del 1* utgörs av en analys av ornamentikens roll i och på byggnaden. Jag visar, med stöd hos andra forskare, att trots att modernisterna i början av 1900-talet var negativt inställda gentemot traditionell ornamentik, övergav man inte ornamenteringen, utan ersatte det med raffinerade materialytor samt med arkitektoniska detaljer, som hänvisade till byggnadens konstruktion. Dessa detaljer användes dock ofta utan att vara nödvändiga för byggnadens konstruktion.

Genom att ta fasta på arkitekturteoretiker som Owen Jones och Louis Sullivan försöker jag visa att ornamentikens, och då speciellt den figurativa ornamentikens, samt konstens roll i en byggnad, är minst lika viktiga för att skapa arkitektur, som det synsätt som betonar arkitekturens abstrakta kvaliteter, där arkitekturen uppfattas som ett ordnande av byggvolymen i förhållande till varandra samt hur ljuset faller in i dessa. Jag hävdar att ornamentik och konstverk inorporerades i en byggnad öppnar dörrar för fantasins rum hos oss och skapar "mentala rum", som är viktiga för vår psykiska hälsa. Den modernistiska arkitekturen, med avskalade ytor utan figurativ ornamentering, skapar hos mig en känsla av saknad. För att förstå denna känsla söker jag stöd i Derridas resonemang kring den inneboende bristen hos ett konstverk, vilket kräver en ram.

Jag strävar också efter att testa ett begrepp, *Ikonisk rymd*, som jag formulerat under processen. Med *Ikonisk rymd* försöker jag beskriva ett utvidgat rumsbegrepp, baserat på samarbete mellan arkitekter, konstnärer, hantverkare och beställare, där konst, ornamentik, detaljer, humor och ljud, alla bidrar till att skapa stimulerande miljöer, som har en ekologisk dimension, för att människorna *trivs* i dem. Jag avslutar *Teoriboken Del 1* genom att ge två konkreta exempel, i text och bild, på vad jag menar med *Ikonisk rymd*: Barnens Borg i Helsingfors av Elsi Borg och IIT Campusbyggnad i Chicago av Rem Koolhaas.

I *Teoriboken Del 2* beskriver jag konkret idéerna bakom ornamenteringen av *Life on a Leaf*-huset. Jag inleder med att presentera *SOL världen*, ett projekt där jag och Pitkäranta tillsammans med inredningsarkitekt Jari Inkinen skapade en skalmodell för SOL städfirmans högkvarter i Helsingfors. Projektet stoppades av Helsingfors stad, men blev inledningen till mitt och Pitkärantas samarbete. Som ett redan utfört projekt presenterar jag *Gerbera*, Kiipula stiftelses bygge i form av en gerbera blomma, där många av våra idéer testades för första gången.

Största delen av *Teoriboken Del 2* beskriver dock olika aspekter på *Life on a Leaf*-husets ornament- och konst-inslag. Jag har strävat efter att i varje byggskede hitta möjligheter för att improvisera en ornamentering. Jag hävdar att husets expressiva form i sig kan ses som ornamentalt; husets grundplan är ett blad, datorstudion på tredje våningen en färja och vinterträdgården på taket en blålocka.

På husets sockel och innerväggar av betong finns ornamentering som avtryck i betongytorna. Husets fönster har former av droppar, ett blad, en mun. För att utvidga husets estetik har jag inviterat ett tiotal konstnärer bland annat från Chicago, Bologna, New York, Leeds, Helsingfors och Åbo för att göra konstverk, som inorporeras i husets arkitektur. Dessa konstnärer representerar olika estetiska hållningar och min tanke har varit att dessa konstnärers verk inte skall anpassas till husets arkitektur, utan vara maximalt självständiga, så att en oväntad och överraskande effekt, en kommunikation, uppstår. Som exempel kan nämnas ljudkonstnär Shawn Deckers arbete, som består av ett femtiotal små högtalare med egna ljud-chips, vilka sitter inne i ett ornamentalt räcke. Sensorer utomhus mäter

Ljus och temperaturförändringar som förändrar ljudlandskapet i högtalarna.

Detta är ett sätt att i medierad form föra naturen in i huset, ett centralt tema för doktorsarbetet. Andra sätt som jag och Pitkäranta utnyttjat är att skapa fönster som är formade som blad och droppar och att göra innerväggarna organiskt formade för att inne i huset skapa en liknande känsla som när man rör sej ute på en naturstig.

Jag vill visa att man inte behöver eftersträva ett "enhetligt" eller "stiligt" byggande. I stället kan man utnyttja kombinationer och kontraster. I *Life on a Leaf* -huset eftersträvar jag inte en enhetlig estetik, utan en kombination av nytt, upphittat och självgjort. Till exempel är alla husets toalettstolar och lavoarer samt badkar från återvinningscentraler. Det sammanbindande elementet är att det finns en genomtänkt ide bakom varje inslag.

I samarbetsprojekten med Pitkäranta strävar vi att visa att man kan skapa arkitektur genom att berätta historier, måla bilder och leka.

Genom att använda piktografiska element, tagna från naturen, vill jag symboliskt visa att vår kultur är beroende av naturen och poängtera konstens viktiga roll för att skapa levande och stimulerande utrymmen, där innevånaren trivs. Trivselementet kommer att vara viktigt för de kommande generationerna, som allt mer kommer att vara tvungna att undvika resande. Jag vill visa att man genom att undvika att bygga rum som man inte nödvändigt behöver, i mitt fall bilstall, källare och bastu, kan en ornamentalt och konstnärlig utformning av huset finansieras.

I det här projektet, till skillnad från *Kummin*, ekoladugården i Teuva, har jag och Pitkäranta koncentrerat oss på symboliska, piktografiska, formella och emotionella metoder att koppla en byggnad till naturen. Men jag har i byggprocessen försökt använda så naturvänliga material som möjligt, husets värms till exempel med jordvärme och är isolerat med ekoull.

En viktig del av mina doktorsstudier utgjordes av kuraterandet av *WILD -fantasi och arkitektur* -utställningen på Wäinö Aaltonen museet i Åbo sommaren 2007, tillsammans med den kanadensiske kuratorn **Jen Budney**.

För att visa att *Life on a Leaf* -projektet inte är ett marginellt infall, ville jag placera huset i en internationell kontext, eftersom det, speciellt under 2000-talet, gjorts en rad intressanta expressiva byggprojekt. Därför har jag samtidigt med mitt eget husprojekt, samlat material om andras. En del av detta material fanns presenterat på *WILD*-utställningen och i boken med samma namn, som jag skrev tillsammans med Budney.

För att poängtera *Life on a Leaf* husets utåtriktade dimension har jag satsat på att göra husets Internet sidor informativa. Processen har kunnat följas också via en web kamera. Både *Dagboken* och *Teoriboken, Del 1 & 2* kommer att publiceras på www.anderssonart.com/leaf

Jag hoppas att den forskning jag gjort ökar förståelsen för ett utvidgat rumsbegrepp, en *ikonisk rymd*, baserad på ett samarbete mellan arkitekter, konstnärer, hantverkare och beställarna, där konst, ornamentik, detaljer, humor, ljud, kan bidra till att skapa en stimulerande "mental rymd", som även har en ekologisk dimension, för att människorna *trivs*. Jag hoppas också att mitt doktorsprojekt skall bidra till att vi på nytt, utan att skämmas, kan använda orden "ornament" och "dekoration" i arkitekturdebatten samt att inspirera till ett mera personligt byggande där lek och fantasi är ledstjärnor.

Men ännu är fantasifull arkitektur ett marginellt fenomen. Det finns mycket att göra innan arkitekturfältet är så brett att det för var och en som så vill, finns möjlighet att bo i en miljö som är lekfull och expressiv. Orsakerna till detta är många. I mitt doktorsarbete har jag visat att det inte behöver vara billigare att skapa en "ren" arkitektur och att det många gånger är fråga om estetiska val, inte ekonomiska. Men i fråga om *Life on a Leaf* -huset har det visat sig att det tidsmässigt har tagit längre än väntat att bygga, eftersom mycket litet av huset går att göra med standardiserade element. Men eftersom huset kommer att fungera som bostadshus och datorstudio för mig och min familj, har byggprocessen, trots att den är lång, gett innehåll åt vårt liv under snart tio år vilket framstår som mer och mer betydelsefullt i en tid inriktad på snabba infall och omedelbar tillfredsställelse.

Jan-Erik Andersson

Huvudhandledare: Yrjö Haila, professor i miljöpolitik vid Tammerfors universitet.

Handledare: Jan Svenungsson, konstnär, professor vid avdelningen för påbyggnadsstudier, Bildkonstakademin.